

İstanbul Üniversitesi
İktisat Fakültesi
Maliye Araştırma Merkezi Konferansları
46. Seri / Yıl 2004
Prof. Dr. Salih Turhan'a Armağan

**KAMU KESİMİ FİNANSMAN AÇIKLARI
İLE İLGİLİ
YENİ YAKLAŞIMLAR**

Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÇELEN*
&
Yrd. Doç. Dr. Besim Bülent BALI**

*Marmara Üniversitesi
İktisai ve İdari Bilimler Fakültesi
Maliye Bölümü

&
** Işık Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İktisat Bölümü

ÖZET

Kamu kesiminin büyümesine paralel bir biçimde birçok ülkede 1960'lı yıllardan bu yana kamu kesimi finansman açıklarının ve bu açıklara bağlı olarak kamu borcunun hızla yükseldiği görülmektedir. Avusturya, Yunanistan, İspanya, Hollanda, İtalya, İrlanda ve Belçika gibi sanayileşmiş ülkelerde kamu borcu/GSYİH oranı 1960-1990 arası birkaç katlık artışlar göstermiştir. Diğer taraftan Fransa, Almanya, Japonya, İngiltere ve ABD gibi bazı ülkelerde ise sözkonusu oranın yaklaşık 30 yıl boyunca istikrarlı olduğu ancak 1980'lerin sonuyla birlikte yükseliş eğilimi içine girdiği gözlenmektedir. Son yirmi yıllık dönemde kamu kesimi finansman açıklarında görülen büyük artışlar ve iktisat teorisinde ortaya çıkan yeni yaklaşımlar bu konuda yeni bir literatürün oluşmasına yol açmıştır. Bu çalışmanın amacı, "kamu kesimi finansman açıkları ve sözkonusu açıkların makro ekonomik etkileri" üzerine son dönemlerde yapılan çalışmalarını belli başlı yaklaşımlar ve isimler etrafında incelemeye çalışmaktır. Sırasıyla kamusal tercih teorisi çerçevesinde Virginia okuluna mensup iktisatçılar, Martin Feldstein, Laurence Kotlikoff ve Robert Eisner tarafından geliştirilen yaklaşımlar ele alınacaktır.

ABSTRACT

Paralel to the growth in the size of the government is the existence of persistent government deficits and growth in government debt in a large number of countries since 1960. Among industrialized countries, Austria, Greece, Spain, Netherlands, Italy, Ireland, and Belgium all saw their government debt-to-GDP ratios rise severalfold from 1960 to 1990. In contrast, in a number of other countries, France, Germany, Japan, United Kingdom, and the United States, the ratio has been stable over these three decades, but has shown some tendency to rise in the late 1980s. In this paper, arguments developed by Feldstein, Kotlikoff, Eisner and by the scholars of the theory of public choice to help explain evolution of deficits and debt are summarized. The accent is put on formal models rather than on empirical material.

GİRİŞ

II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemden 1980'lerin başına kadarki zaman aralığında gelişmiş ülkelerde kamu borçlarının istikrarlı bir seviye seyrettiği hatta düştüğü söylenebilir. 1980'lerden günümüze kadarki dönemde ise, gelişmiş ülkelerdeki kamu borçlanmasının yüzde yüze yaklaşan oranlarda artış gösterdiği gözlenmektedir.¹ Son yirmi yıllık dönemde kamu kesimi finansman açıklarında görülen büyük artışlar ve iktisat teorisinde ortaya çıkan yeni yaklaşımlar bu konuda yeni bir literatürün oluşmasına yol açmıştır. Bu çalışmanın amacı, "kamu kesimi finansman açıkları ve sözkonusu açıkların makro ekonomik etkileri" üzerine 1970 sonrası yapılan çalışmalarını belli başlı yaklaşımlar ve isimler etrafında incelemeye çalışmaktır.

1. KAMU TERCİHİ TEORİSİ ve VIRGINIA OKULU

Kamu tercihi teorisi, bireyin rasyonel fayda maksimizasyonunu veri olarak politik karar alma süreçlerinin ekonomik analizine dayanan bir yaklaşımı ortaya koyar. Bu çerçevede yaklaşım, bireysel özel karar almadaki güdüler ile kamusal karar almadaki güdülerini birbirinden ayırmaya çalışır. Bireysel özel karar almada ekonomik birimler sahip oldukları tercihlerin maliyetine de katlanarak fayda maksimizasyonu sağlamayı amaç edinir. Bunu sağlayan mekanizma ise fiyat mekanizmasıdır. Bireyler piyasa güçleri tarafından belirlenen fiyat çerçevesinde mal ve hizmetlere olan taleplerini ortaya koyup, bu talebi karşılamak için gerekli maliyet olan fiyatı öderler. Bu çerçevede fiyatın belirleyicisi marjinal fayda ve marjinal maliyete göre bireysel tercihlerdir.

Kamusal malların üretiminde ve tüketiminde ise, özel mallardan farklı bir mekanizmanın işleyişi söz konusudur. Kamusal malların faydası bölünemez ve tüketimden mahrum edilemez olduklarından dolayı gerek finansmanının gerekse arz ve talebinin fiyat mekanizması yoluyla sağlanabilmesi imkansızdır. Tüketimden mahrum edilememesi prensibi üretilen kamusal mal ve hizmetlerin fiyatlandırılabilmesine izin vermez. Ayrıca bu malların tüketimi de kamusal olarak yapılır, bireylerin bu malların tüketiminde birbirlerine rakip olmaları söz konusu değildir. Böyle olunca bu malların finansmanının kamusal olarak, zorunlu ödentiler yoluyla karşılanması gerekir. Burada ifade edilmek istenen kamusal malların arz ve talebini belirleyen sürecin bütçeleme olduğudur.

Bireyler kamusal mal ve hizmetlere olan taleplerini pozitif politik teori çerçevesinde siyasi eğilimlerine göre oylama mekanizması yoluyla siyasi partilerin programlarının içeriğine bağlı olarak yansıtmaya çalışırlar. Örnek vermek gerekirse, daha fazla güvenlik ve savunma hizmeti talep eden bireyler genellikle bu malların yaygın üretimini ön plan çıkaran sağ partilere; eğitim ve sağlık hizmeti talep eden bireyler ise, genellikle bu malların yaygın üretimini ön plana çıkaran sol partilere oy vererek hangi tür kamusal mal talep ettiklerini gösterirler. Buna bağlı olarak seçimlerde ilk sırayı alan parti (veya partiler) yıllık bütçeleri yaparken seçmenlerin tercihleriyle ilişkili olarak bazı kamusal malları üretimlerini ön plana çıkarırlar. Böylelikle kamusal mal ve hizmet arz ve talebi belirlenmiş olur.

Talebi belirlenen kamusal malın yeterli düzeyde arz edilebilmesi için gerekli finansmanın sağlanması gerekir. Burada finansman kaynağı zorunlu kamusal ödentiler olan vergilerdir. Günümüz toplumlarında vergiler genellikle ödeme gücü ilkesine göre alınır. Diğer bir deyişle zorunlu ödentiler gelir düzeyine bağlı olarak eşit olmayan bir şekilde dağıtılır.

Üretilen kamusal malların topluma eşit bir şekilde dağıtılırken maliyetinin eşit bir şekilde dağıtılmaması, oylama mekanizması yoluyla kamusal mal talep edenlere vergiler yoluyla bu malların finansmanını sağlayanlardan bir gelir aktarım mekanizmasının doğmasına yol açar. Diğer bir söyleyişle, oylama mekanizması toplumun bir kesimine maliyetine katlanmadan kamusal mal ve hizmetlerden elde ettikleri faydayı maksimize etme imkanı sağlar. Böyle olunca da maliyete katlanmayan kesim, kamusal ve hizmet talebini devamlı arttırarak oluşan mali transfer mekanizmasından daha da fazla yararlanmaya çalışır. Toplumun diğer kesimini oluşturanlar, vergi verenler, bu yüke belli

bir düzeye kadar katlanabileceklerinden kamu kesimi gelir ve giderleri arasında bir fark yani açık meydana gelecektir. Bir örnek vermek gerekirse, ağırlıklı seçmen kitlesinin tarım sektöründe bulunduğu bir ülkede, tarımdan sağlanan vergi gelirleri de düşük bir seviyede ise, buna karşılık vergi yükü ağırlıklı olarak sanayi ve hizmetler kesimin tarafından taşınıyor ise, yüksek seçmen kitlesine sahip tarım kesimi hükümetlerden devamlı sübvansiyon ve kamu hizmeti bekleyecek diğer taraftan bunun için gerekli olan finansmanı diğer kesimlerin üzerine yıkacaktır. Diğer kesimlerin vergi kapasiteleri göz önünde tutulduğunda kamu açıkları meydana gelecek ve bu açıklar bir şekilde finanse edilmeye çalışılacaktır.

Yukarıdaki analiz temelde demokrasinin ekonomik teorisine dayanır. Bu yaklaşıma göre kamusal mal ve hizmet üretiminin temel aktörleri olan politikacılar, seçmenler ve bürokrasi farklı güdüler ile hareket ederler. Politikacıların davranışını belirleyen temel yaklaşım, yeniden seçilebilmek için seçmenlerden alacakları oy oranını arttırmak yani oy maksimizasyonudur. Seçmenlerin davranışını belirleyen etken ise, kamusal mal ve hizmetlerden sağladıkları faydayı en çoklaştırmaktır. Burada seçmenler kendilerine en fazla kamusal mal ve hizmet vaadeden politikacıya oy verme yoluna giderler. Buna karşılık politikacılar; kamusal hizmetleri arttırırken bunun finansmanını da sağlamak durumunda olduklarından kamusal mal ve hizmet arzını sınırsız olarak arttıramazlar. Artan kamusal hizmetlerin finansmanını karşılamamanın yolu ise, vergilerin arttırılmasıdır. Vergi artırımını oy verenler açısından fazladan bir yük anlamına geleceğinden dolayı politikacının oy kaybına yol açar. Bu noktada politikacılar; kamusal mal ve hizmet arzını, kamu harcamalarını arttırmaktan sağlayacakları oy miktarının marjinal değeri ile vergileri arttırmaktan kaynaklanan oy kaybının marjinal değerinin eşitleneceği düzeye kadar arttıracaklardır. Seçmen için ise, tersi bir durum söz konusudur. Seçmen kamusal mal ve hizmetlerden yararlanma sonucu sağlayacağı marjinal fayda, üzerine vergi salınması sonucu maruz kalacağı marjinal vergi yüküne eşit oluncaya kadar o politikacıya oy vermeye devam eder. Böylelikle borçlanma politikaları göz önüne alınmadan bir denge kurulmuş olur.²

Yukarıdaki analiz çerçevesi gerçek hayatta ortanca seçmenin kamusal harcama talebi şeklinde yansımaktadır. Bir ekonomideki ortanca seçmen sayısının fazlalığı kamusal harcama seviyesini belirleyen en önemli etkeni oluşturmaktadır. Diğer taraftan politikacılar artan kamu harcamalarını kamusal ödentisi yoluyla karşılamamanın siyasi maliyetinden kurtulabilmek için kamu borçlanması yolunu tercih edeceklerdir. Bu çerçevede politikacı davranışı harcamayı vergi verenler üzerine yüklemektense borçlanma yoluyla bir sonraki döneme aktarmak şeklindeki bir mekanizmaya işlerlik kazandırmaktır, böylelikle topluma vergi yüklemek nedeniyle kaybedeceği oyları muhafaza etme imkanı sağlayacaktır. Yapının buna el vermediği durumda ise, vergi yükünün kaydırılması söz konusu olabilecektir. Vergi yükünü taşıyan iki temel gelir kalemini oluşturan sermaye gelirleri ve emek gelirleri açısından bakıldığında mekanizmanın çalışma yönü, ortanca seçmeni oluşturan kitlenin hangi gelir grubuna dahil olduğuna bağlı olarak belirlenecektir. Genelde emek geliri elde eden kesimlerin ağırlığa sahip oldukları düşünülürse, politik karar alma mekanizması vergi yükünü sermaye vergileri üzerine yoğunlaştıracaktır.³ Böylelikle emek gelirleri daha fazla kamu

hizmeti talep edip daha az vergi yüküne katlanabileceklerdir. Bütün bunların sonucu olarak da kamu harcamaları devamlı bir artış trendi gösterirken kamu gelirleri buna ayak uyduramayacak ve kamu finansman açıkları ve devlet borçlanması sürekli hale gelebilecektir.

Diğer taraftan doğrudan iktidara talip olmayıp kamudan sağladığı siyasi ve ekonomik çıkarını en çoklaştırmak isteyen iyi organize olmuş, maddi ve toplumsal güce sahip çıkar gruplarından da söz edilebilir. Bunlar, siyasi iktidar üzerindeki etkilerini ve siyasi güçlerini kullanarak kamu politikalarından sağladıkları faydayı arttırmaya çalışırlar. Vergi kanunlarında kendileri üzerine yüklenilebilecek vergisel yükleri başka toplumsal katmanlara kaydırmak isteyen ve özel yatırımlara yönelik teşvikler kapsamında kendilerine transfer harcaması yapılmasını talep eden iş adamları dernekleri buna örnek gösterilebilir. Baskı grupları olarak da adlandırılan bu gruplar böylelikle kamu açıklarının meydana gelmesine neden olabilmektedir.

Yukarıdaki bakış açısı çerçevesinde ışığında kamusal tercihin seçmenin bireysel fayda maksimizasyonuna dayanan tercihler yoluyla özel karar alıcı birimlerin tercihlerindeki etkinliği bozduğunu söylemek mümkündür. Piyasa aktörlerinde ortaya çıkan bu sapmanın devletin aldığı kararlar yoluyla bütün topluma yayıldığı böylelikle siyasi mekanizmanın rant kollamaya yarayan bir sürece dönüştüğü de söylenebilir.⁴

Kamusal karar almada diğer bir aktör ise, bürokrasidir. Bürokrasi yapı içerisindeki ağırlığını iki şekilde arttırmaya çalışır. Bunlardan birincisi çalışanların ücret düzeyinin yükseltilmesidir. Analizimizde bürokratik yapıları bütünü oluşturan tek tek idari birimler olarak inceler isek, büroların çalışanlarının ücret düzeylerini genel yapıdan bağımsız olarak yükseltmelerinin sözkonusu olmadığı görülecektir. Böyle bir şeyin meydana gelmesindeki diğer bir engel de, genel kamu ücret hiyerarşisinin bozulacağı endişesidir. Bürokrasinin kamusal karar alma içerisindeki ağırlığını hissettirmesinin diğer bir yolu da etkinliğini ve yetkilerini arttırmaktır. Artan etkinlik ve yetkiler büronun daha fazla insan istihdam etmesini gerektirecek, daha fazla idari birimde ve daha geniş bir şekilde örgütlenmesi sonucunu doğuracaktır. Böylelikle büyüyen bürolar, o büroları idare eden bürokratları daha önemli bir pozisyona taşıyacaktır.⁵ Sonuç olarak hem çalışan sayısı hem de fiziki büyüklük olarak genişleyen bürolar mevcut kamu cari ve yatırım harcamalarının artmasına yol açacaktır. Bu artışın mevcut kamu gelirleriyle karşılanamaması halinde kamu finansman açığı ortaya çıkacaktır.

Politik süreçlerin kamu kesimi açıklarının artmasına yol açtığı diğer bir mekanizma da bütçeleme kurumları ve bütçeleme sürecini şekillendiren bütçe hukuku ile ilgilidir. Bütçelemeyi gerçekleştiren kurumların yapılarının eskiden beri devam eden statik şekillerini korumaları, bu kurumların etkin çalışmalarını engelleyebilmektedir. Bürokrasinin gücü göz önüne alındığında yapının kolaylıkla değiştirilebileceğini de söylemek zordur. Diğer taraftan bütçeleme sürecine harcama ve vergileme kararları yönünde hükümetin ve meclisin müdahil olabilme imkanları, hükümet içi dengelerin harcama kararlarındaki etkileri, maliye bakanının ve başbakanın siyasi gücü, meclisin ve diğer partilerin harcama kararları ile olarak düzenleme yapabilme limiti, bütçenin şeffaflığı (transparency), harcama kararlarındaki partilerarası oy ticareti (logrolling),

bütçe uygulama prosedürünün esnekliği, harcama ve vergileme kararlarının birbiriyle bağlantılı alınması gibi konular kamu açıklarını etkileyebilmektedir. Bu süreçlerin kesin kurallara bağlanması sert (hard) bütçeleme süreçlerini, daha esnek yapılar şeklinde dizayn edilmesi yumuşak (soft) bütçeleme süreçlerini vücuda getirmektedir. Bu çerçevede yumuşak bütçeleme süreçlerinin sert bütçeleme süreçlerine nazaran daha fazla kamu harcamasına ve dolayısıyla açığa sebep olduğu söylenebilir.⁶

Ülkelerin mevcut siyasal sistemlerine bağlı olarak da kamusal mal arzı, kamu kesiminin büyüklüğü ve kamu kesimi açıkları değişkenlik gösterebilmektedir. Downsian bir model çerçevesinde parlamenter demokrasiler, yarı başkanlık sistemi ve başkanlık sistemi bir karşılaştırmaya tabi tutulduğunda başkanlık sisteminin diğer sistemlere nazaran devletin büyümesi, gelirin yeniden dağıtılması, politikacıların kendileri için rant meydana getirmeleri, kamusal mal üretimi ve dolayısıyla kamu kesimi açıkları yönünden daha az etki gösterdiği ülke örnekleri karşılaştırılmasında gözlenebilmektedir. Parlamenter sistem ise, başkanlık sisteminin aksine bu etkilerin en yoğun gözlemlendiği yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Yarı başkanlık sisteminin etkisi parlamenter sisteme daha yakındır. Yukarıdaki analizde belirleyici olan, yürütme işlevini meydana getiren bakanlar kurulunun mali yetki bakımında bağımsızlığıdır. Başkanlık sisteminde, bu yetki ağırlıklı olarak başkanda toplandığından harcama kararları daha denetlenebilir olmaktadır. Ayrıca siyasi oylama yapılarına bağlı olarak da devletin büyüklüğü ve kamu açıkları değişebilmektedir.⁷ Çoğunluk sisteminin geçerli olduğu seçim sistemleri nispi temsilin geçerli olduğu sistemlere nazaran devletin büyümesi, gelirin yeniden dağıtılması, politikacıların kendileri için rant meydana getirmeleri, kamusal mal üretimi ve kamu kesimi oluşması yönünde daha kontrollü yapılar ortaya koyabilmektedir.⁸

Kamu kesimi finansman açıklarının belirleyicileri arasında sayabileceğimiz diğer bir etken de hükümetlerin yapıları ile ilişkilidir. Eğer hükümet tek bir partinin iktidarından oluşuyor ise, çok partili koalisyon yapılarına nazaran daha az kamu açığına yol açacağı öngörülebilir. Bunun sebebi, birincisinin topluma sunacağı kamusal mal bileşiminin diğerine nazaran çıkarlarını yansıttığı hedef kitlenin dar olması nedeniyle daha az çeşitlilik arz etmesidir. İkinci grup için ise, kamusal mal ve hizmet kümesi gerek hacim ve gerekse çeşitlilik yönünden daha geniş olacaktır. Bunun anlamı, daha fazla kamu harcamasının ve dolayısıyla açığın meydana gelmesidir.⁹ Ayrıca kurulan koalisyonun güçlü veya zayıf olması da kamu açığını etkileyebilmektedir. Güçlü koalisyon yapılarının zayıf koalisyon yapılarına nispeten daha az kamu açığına neden olduğu ifade edilebilir. Bundan başka hükümetlerin iktidarda kalma süreleri ile kamu açıklarının boyutları arasında da pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu iddia edilebilir. Uzun süre iktidarda kalan hükümetlerin meydana getirdikleri kamu açığı miktarının kısa süreli hükümetlerin meydana getirdikleri açıklara nazaran daha az olduğu söylenebilir.¹⁰

Politik süreç içerisinde kamu harcamalarının ve buna bağlı olarak açıkların büyümesine neden olan diğer bir yapı da yerel ve merkezi idare arasındaki harcama ve vergileme kararlarının dağılımı ile ilgilidir. Eğer kamu harcamaları yerel idareler tarafından gerçekleştirilirken bunun finansmanı merkezi idareden yapılan transferler ile sağlanıyor ise, yapının harcamaları arttırıcı özelliğe sahip olması beklenebilir. İdarelerarası mali tevzin gerçekleştirilirken harcama yapmanın politik nimeti ile vergi

almanın politik külfeti arasında yerel ve merkezi otorite temelinde bir denge kurulması gereklidir.¹¹

Sonuç olarak siyasi mekanizmanın harcama artırıcı ve gelir azaltıcı etkisinden kaçınmanın yolu yine siyasi mekanizmadan geçmektedir. Bu, kamunun bütçe kararlarının anayasal bir üst sınırlama ile denetlenmesini öngörür. Anayasal iktisat yaklaşımı olarak ortaya atılan bu görüşe göre bütçe denklığı temel eksenini oluşturur. Bütçe denklığı bir kural olarak yapı içinde yerini aldığı anda kamu giderleri gelirlerinden fazla ise, mecburen düşürülmek zorunda kalınacaktır. Denk bütçe kamu borçlanması sorununu da ortadan kaldıracak, hatta bütçe fazlası yoluyla daha önceki borçlanmaların ödenmesine de yardımcı olabilecektir. Ayrıca kamunun para basma tekeline dayanarak meydana getirdiği enflasyon vergisi, para arzının ekonomik büyüme ile doğru orantılı artırılmasını öngören kanuni düzenlemeler ile bertaraf edilebilecektir. Böylelikle Keynes'in öngörülerini çevresinde şekillenen bütçe açıklarının yıkıcı sonuçlarından mali anayasalar yardımıyla kaçınılabilecektir.¹²

2. FELDSTEIN YAKLAŞIMI

Kamu kesimini oluşturan temel bölümlerden biri de sosyal güvenlik kurumlarıdır. Sosyal güvenlik hizmeti kamu tarafından yüklenilen ve finansmanı parafiskal gelir statüsündeki zorunlu primler yoluyla karşılanan bir kamu hizmetidir. Bu statüsü nedeniyle sosyal güvenlik hizmeti üretebilmek için gerekli gelirler ile harcamalar arasındaki farkın kamu kesimi açığının bir parçası olarak algılanması gerekir. Son yıllarda bu hizmetlerin yapısında ve niteliğinde meydana gelen gelişmelerden başka sosyal, siyasal ve demografik yapıda görülen gelişmeler de kamu kesimi açıkları içerisinde sosyal güvenlik açıklarını ön plana çıkarmaktadır. Ayrıca sosyal güvenlik açıklarının gerek sistemin bir parçası olan bireylerin kişisel ekonomik tercihlerini etkilemesi, gerekse harcama miktarına ve finansmanına bağlı olarak makro ekonomik kararları şekillendirmesi kamu açıkları üzerine çalışan iktisatçıların bu konuya yoğunlaşmasına yol açmıştır.

Bu iktisatçıların en önemlisi Martin Feldstein'dır. Bilindiği gibi sosyal güvenlik sistemi çalışanların aktif durumda iken ödedikleri primler karşılığında emekli olunca belli oranda maaş almalarına dayanan bir sistemdir. Sosyal güvenlik sistemleri temelde iki farklı yapılanma etrafında şekillenir. Bunlardan birincisi ve günümüzde en yaygın olanı, geçmişte çalışıp prim ödemiş ve şu anda emekli olmuş neslin emekli maaşının şu an çalışıp prim veren neslin yaptığı ödemelerle sağlandığı pay-as-you-go sistemidir. İkincisi ise, son yıllarda Şili uygulaması ile ön plana çıkan aktif çalışan kesimin ödedikleri primlerin devlet denetiminde özel fon yönetimlerinde işletilip yine bu primleri ödeyen kesimlere emekli olduklarında maaş şeklinde ödenmesini sağlayan yeni liberal modeldir. Bu sistemde ödenecek maaşlar ile tahsil edilen primler arasında bir korelasyon oluşturulması nedeniyle sosyal güvenlik açıklarına yol açmak ihtimalinin diğer sisteme göre daha az olduğu yönünde yorumlar ağırlıktadır.

Feldstein'a göre bir sonraki neslin ödediği primler ile bir önceki neslin maaşını karşıladığı birinci sistem (pay-as-you-go) devlet borçlanmasına benzer olarak nesiller arası bir aktarım mekanizması işlevi görür. Bu mekanizmanın işleyebilmesinin ön koşulu, yıllık olarak ödenen kesintiler ile emeklilikle geri alınacak maddi fayda arasında belli bir korelasyonun olmamasıdır. Bu ilişkinin kurulamaması uzun dönemde ortaya çıkması muhtemel açıkların temel nedenini oluşturur. Bunun anlamı, ödenen primlerin net bugünkü değerinin gelecekte elde edilmesi beklenen maddi faydanın net bugünkü değerinden daha az olmasıdır.

Sosyal güvenlik sisteminden elde edilen menfaatler tüketim kararları üzerinde de etki meydana getirmektedir. Bu menfaatler tüketim fonksiyonunun bir ögesi olarak ele alındığında genelde pozitif yönlü doğrusal bir ilişki gözlenebilmektedir. Diğer bir deyişle sistemden beklenen getirilerin artması bireylerin tüketim harcamalarının arttırmaktadır.¹³

Sosyal güvenlik sisteminden ödenen prime nazaran daha yüksek bir fayda beklentisinin gerçekleşmesinde en önemli mekanizma kamusal karar alma mekanizmasıdır. Bu yapı içerisinde emekliler; iyi organize olmuş, önemli bir oy oranına sahip, etkili bir baskı grubu konumundadır. Her baskı grubu gibi emekliler de kamusal hizmetlerden kendilerine sağlanan faydayı ençoklaştırmaya çalışırlar. Burada kamusal hizmet olarak nitelendirebileceğimiz harcamalar transfer harcaması kapsamında ele alınabilecek emekli aylıkları ve emeklilere sunulan sağlık hizmetleridir. Özellikle son yıllarda sağlık hizmetleri teknolojisinde gerçekleştirilen yenilikler yaşlılara sunulan sağlık hizmetinin hem hacmini, hem de maliyetini arttırmakta, bu da sosyal güvenlik kapsamında yapılan harcamaları ve bununla bağlantılı olarak kamu kesimi açıklarını arttırmaktadır.

Emeklilerin bir baskı grubu olarak ödedikleri primler ile karşılaştırıldığında daha fazla sosyal güvenlik hizmeti talep etmeleri, bu beklentinin ilişkiye taraf olan diğer birimlerin beklentileriyle paralellik göstermesi ölçüsünde gerçekleşme imkanı bulur. Bu yönüyle bakıldığında belli bir çıkar birliğinin olduğu söylenebilir. Örneğin emeklilere sağlanan sosyal güvenlik ödentileri politikacıların çıkarları ile uyumlaşır. Çünkü sağlanan ek ödenti, bunu sağlayan politikacıya oy olarak belli bir fayda meydana getirecek, böylelikle bir sonraki seçimde tekrar seçilme ihtimalini arttıracaktır. İşveren yönüyle bakıldığında ek prim ödeme yükümlülüğüne katlanmadan çalışanın ileride elde edeceği servet beklentisi arttığından elemanını daha verimli çalıştırma imkanı bulacaktır. Ayrıca emeklilere sağlanan ek imkanlar piyasaya artan talep olarak yansyacağından satışlarını ve karlılığını arttırabilecektir. Şu anda çalışan açısından bakıldığında ise, yine ek prim yüküne maruz kalmaksızın gelecekte elde edeceği ödentileri ve bununla paralel olarak servetini arttırma imkanı bulacağından bugünkü tüketimini ve faydasını arttırabilecektir. Bu yapıda bugün çalışan nesil, yaptığı prim ödemelerine karşılık beklediği emeklilik ödentileri ile nesillerarası aktarım mekanizmasındaki bono satın alan tasarruf sahibine benzer.¹⁴ Oluşan bu mekanizma ileriki dönemlerde ekonomide bir çeşit Ponzi oyununun meydana gelmesine yol açabilecektir.

Sosyal güvenlik sistemi ödenilen emeklilik primi ve alınan emeklilik maaşı dengesi göz önünde tutulduğunda belirli bir gelir aktarım mekanizmalarının ortaya çıkmasına neden olabilir. Alınan emekli aylıkları, ödenen emeklilik primlerinden daha fazla ise, sosyal güvenlik sistemi yardımıyla yapılan bu aktarımlar, aynı zamanda gelirin yeniden dağılımını sağlayan bir mekanizma vazifesi de görür. Bu, klasik dağılım mekanizmalarında olduğu gibi zenginden fakire bir dağılımdan farklı olarak genç nesilden yaşlı nesle bir dağılım sağlar.¹⁵ Bu dağılımda belirleyici öge, siyasi karar alma mekanizmasıdır. Siyasal iktidarı belirleyen ortanca seçmenin ağırlığı hangi yaş ve gelir grubu içerisinde toplanıyorsa, sosyal güvenlik ödentilerinin dağılımı da oy oranı az olan gruptan oy oranı çok olan gruba doğru şekillenir.¹⁶

Yukarıdaki ilişkiler gözönüne alındığında prim sistemiyle finanse edilmeden emeklilikle sağlanan ödentilerin arttırılması uzun dönemde büyük miktarda kamu açığına yol açacak ve bu açık kartopu etkisine benzer bir şekilde yıldan yıla büyüyecektir. Sonuçta bu açıkların sosyal güvenlik sistemi dışından sağlanan fonlar ile kapatılması gerekecektir.

Nakit akımını temel alan açık hesaplamalarının sosyal güvenlik sisteminde meydana gelen finansman açıklarını ortaya koymada yetersiz kaldığı söylenebilir. Sosyal güvenlik sistemi dengeleri nakit temelli hesaplamalara göre fazla verse bile, uzun dönemli yukarıdaki etkiler gözönüne alındığında sistemin açık verdiği ortaya çıkacaktır.

Sosyal güvenlik sisteminde meydana gelebilecek açıkların hesaplanmasında demografik yapı da belirleyici olmaktadır. Özellikle gelişmiş ülkelerde nüfus artış hızının düşük olması ve ortalama yaşam süresinin uzaması, diğer bir deyişle nüfusun ortalama yaşının yükselmesi, prim ödeyen çalışan sayısı ve emekli ödentisi alan kişi sayısı arasındaki oranı emekliler lehine bozmakta, daha az çalışanın daha çok emekliye bakması sonucunu doğurmaktadır. Emekli nüfusun yaşam süresinin uzaması ve talep ettiği sağlık hizmetinin niteliğinin ve niceliğinin artması, nüfus artış hızının ve buna bağlantılı olarak işgücüne katılma oranının azalması artan prim talebine zıt olarak prim arzının da kısılması sonucunu doğurmaktadır. Son yıllarda gelişmiş ülkelerde, transfer harcaması temelli bütçe açıklarının en önemli iki nedenini yaşlı nüfusa sağlanan sosyal güvenlik ve sağlık hizmetlerine yönelik harcamalar oluşturmaktadır.¹⁷ Bu yönüyle bakıldığında genç nüfusa sahip gelişmekte olan ülkelerin daha avantajlı bir konumda oldukları sonucuna varılabilir. Çünkü bu ülkelerde işgücüne katılma yaşının altında olan genç nüfus ileriki yıllarda işgücüne katılacak yaşa ulaşmış üretken hale gelebilecek, bu da o ülkelerde üretimle bağlantılı olarak tasarrufları arttırabilecektir.¹⁸

Sosyal güvenlik sisteminin bu yapısı ekonomik büyüme, tasarruf düzeyi ve tüketim düzeyi üzerinde de bir dizi makro ekonomik etki meydana getirmektedir. Feldstein'in yaklaşımına göre, emeklilik sistemi çalışanların geleceğe yönelik kaygılarına binaen ihtiyat motifiyle ortaya koydukları özel tasarrufları düşürmekte ve buna bağlantılı olarak ekonomik büyüme hızını yavaşlatmaktadır. Bu sonuç iki zıt yönlü etkinin çalışması sonucu meydana gelmektedir. Bunlardan birincisi emeklilik sisteminin geleceğe yönelik güvence teşkil etmesi nedeniyle bireylerin tasarruflarını azaltması sonucunu doğuran varlık ikame etkisidir (asset substitution effect). İkincisi ise kötü

işleyen sosyal güvenlik sistemi veya genç emekliler nedeniyle geleceğe yönelik beklentilerin yetersiz kalması sonucu tasarrufların yükselmesidir. Bu da emeklilik etkisi (retirement effect) olarak adlandırılır. Yapılan ekonometrik çalışmalar, sistemin tasarrufların artırılması sonucunu doğuran birinci etkisinin, ikinci etkiye nazaran daha baskın olduğunu ortaya koymuştur.¹⁹

Bir taraftan çalışan kesimin tasarruflarını düşürüp tüketimlerini artırması, diğer taraftan emeklilere sağlanan ek menfaatlerin bu kesimin tüketim eğilimlerinin yüksek olması nedeniyle daha da fazla tüketime yol açması, geleceğe yönelik makro ekonomik yapıları etkilemektedir. Artan toplam talebe bağlı olarak tüketimin artması doğal olarak en büyük etkisini tasarruflar üzerinde gösterecek ve sosyal güvenlik sistemine bağlı olarak tasarruflar azalacaktır. Tasarrufların azalması reel faiz oranlarının daha da yükselmesine neden olacak ve bütün bunların sonucu olarak üretken sermaye stoku azalacaktır.²⁰ Bir ülkede büyümenin ana kaynağının tasarruflar ve üretken sermaye stoku olduğu düşünülürse bunların azalması, ülkenin GSMH artışını olumsuz yönde etkileyecek ve ekonomik büyümenin de yavaşlaması sonucunu doğuracaktır.

3. KOTLIKOFF YAKLAŞIMI

Kotlikoff'un kamu açığı tartışmalarına yaptığı temel katkı nesil temelli muhasebe (generational accounting) yaklaşımıdır. Bu yaklaşım nesillerin yaşam boyunca devlete yaptıkları ödemelerin (vergiler, harçlar, sosyal güvenlik ödemeleri, v.b.) ve bu ödemeler karşılığında sağladıkları faydaların net bugünkü değerini hesaplamaya yönelik bir çaba olarak değerlendirilebilir. Bu çaba bireylerin servet algılamalarını doğrudan etkilediğinden uygulanacak maliye politikası araçlarını da etkileyebilmektedir. Çünkü devletin belli yaş gruplarına yaptığı ödemeler o gruplardan aldığı vergi ve ödentileri aştığında bir yaş grubundan diğer bir yaş grubuna maddi menfaat aktarılmış olmaktadır. Bu aktarımın tüketim harcamalarını arttırıp tasarrufları düşürme yönünde makro ekonomik bir etki de meydana getirdiği söylenebilir. Ama nesil temelli muhasebe yaklaşımı neoklasik ekonomi teorisinin bir eseri olması itibarıyla makro ekonomik etkilerinden daha çok kamu finansman açığının nesil temelli ölçülmesi üzerine yoğunlaşır.²¹

Nesil temelli muhasebe analizi, öncelikle insanların belirli yaş gruplarına bölünmesi ile başlar. Daha sonra gelecekteki faiz oranı, ekonomik büyüme düzeyi, demografik yapıdaki muhtemel değişimler, kamu harcamalarının seviyesi ve kamu gelirlerinin yapısı gibi gerekli olan temel dataları oluşturur. Diğer taraftan bu analizin yapılabilmesi için ömür boyu net vergi oranının tahmin edilmesi gerekir. Burada yapılması gereken ömür boyu ödenecek vergilerin, ömür boyu gelire bölünmesidir. Gelirler hesaplanırken gelirin farklı kaynaklardan kazanılması (miras, emek, sermaye v.b.) gözönüne alınmadan kümülatif olarak algılanır. Burada tasarruflar üzerinden alınan faizler, iskonto değerine eşit olursa hesaplamada dikkate alınmaz. Vergilerdeki değişimler, yeni vergilerin konulması ve kaldırılması, istisna ve muafiyetlerin getirilmesi hesaplanan vergi gelirini değiştirir.²² Bütün bu hesaplamalar sağlıklı tahminlere ihtiyaç duyar. Ekonomi politikalarındaki (ek vergi ve transfer kararları v.b.)

her bir değişme tahmin yapısının yeniden sistematize edilmesini gerektirir. Demografik yapının belirlenmesi önem taşıyan diğer bir etkidir. Demografik yapıdaki değişmeler nesil temelli muhasebe analizindeki hesaplamaları doğrudan etkiler.²³ Bu yaklaşımın eleştiriyeye tabi tutulan temel yönlerinden biri bu tahminlerin doğruluğu üzerinedir.

Nesil temelli muhasebe yaklaşımına yöneltilecek diğer eleştiriler ise, gelirlerin yanında harcamalarda meydana gelebilecek değişmelerin de gözönünde tutulması üzerinedir. Örnek vermek gerekirse savaş dolayısıyla savunma harcamalarında ortaya çıkabilecek beklenilmeyen bir artış bütün yapıyı etkileyebilecektir. Ayrıca devlet harcamalarının niteliklerine göre ayrıştırılması ve bu ayrıştırmaya uygun olarak ilişkili olan nesile ve yaş grubuna dağıtılması gerekir. Örneğin eğitim ve sağlık harcamaları konvansiyonel kamu harcamaları ayırımında cari harcamaların bir bölümünü oluştururken Kotlikoff'un yaklaşımına göre beşeri yatırım harcaması olarak nitelendirilmeli ve bu çerçevede eğitim alanlara gelecekte sağlanacak bir fayda olarak değerlendirilmeli ve analize böyle katılmalıdır. Böylelikle gelecek nesillere aktarılacak faydaların maliyetleri sadece bugünkü vergi mükelleflerine değil gelecekteki vergi mükelleflerine de yansıtılmalıdır.²⁴

Kotlikoff'un analizi yaparken bağlı kaldığı temel ön kabullerden bir uzun dönemli hesaplamalarda uygulanan cari politikaların sonsuza kadar sürdürüleceği üzerinedir. Bu çerçevede harcamalarda kısa dönemde dalgalanmalar meydana gelse bile uzun dönemde harcamaların GSMH 'ya oranı sabit kalacaktır. Bu ön kabulde görülen en önemli sapma nesil temelli muhasebenin zamanlararası bütçe kısıtına uygulanmasıdır. Zamanlararası bütçe kısıtına göre bugünkü ve gelecekteki bütün nesillerin yapacağı ödemelerin net bugünkü değerinin ve devletin elinde bulunan net servetin toplamının, devletin bugünkü ve gelecekteki tüketiminin net bugünkü değerini finanse etmesi gerekliliğidir. Diğer bir ifade ile devletin net serveti bir tarafa konulursa, toplam gelirlerin net bugünkü değeri toplam giderlerin net bugünkü değerine nihai olarak eşit olmalıdır. Bunun anlamı kamu kesimi açığının ve borçlanmanın bizim için olmasa bile, gelecekte dünyaya gelecek torunlarımız için sıfıra kadar düşeceğidir. Uzun dönemli bu beklentiden bir sapma oluştuğunda sonsuza dek uygulanması öngörülen cari politikalarda bir değişiklik meydana gelebilecektir.²⁵ Örnek vermek gerekirse, uzun dönemde beklenmedik bir şekilde ortaya çıkacak bir harcama sonucu denklik bozulursa, cari politikalar ek bir vergi konulması şeklinde değiştirilerek denklik yeniden oluşturmaya çalışılacaktır.

Nesil temelli muhasebe yaklaşımı, nesiller arası yük ve fayda aktarımının hediye motifi ile yapılan aktarımlar vasıtasıyla dengelenebileceği öngörüsünü kabul etmez.²⁶ Bunun sonucu olarak nesillerarası yapılacak aktarımların tüketim, emek arzı, tasarruf ve yatırımlar üzerindeki etkisinin ihmal edecek şekilde analizini şekillendirir.

Nesil temelli muhasebe yaklaşımı çerçevesinde tek tek nesillerin ele alındığı durumda ise, bireylerin hayat boyu yapacağı ödentilerin net bugünkü değeri ile sağlayacağı faydaların net bugünkü değeri arasındaki fark hesaplanabilecektir. Böylelikle nesil temelli muhasebe yardımıyla yaş grupları arası aktarımlar ve zamanlararası bütçe kısıtında olduğu gibi devletin gelecekteki harcama ve gelirleri arasındaki fark yani kamu açığı ortaya çıkabilecektir. Net bugünkü değer hesaplamaları

yapılırken üzerinde durulması gereken önemli bir etken iskonto oranıdır. İskonto oranındaki değişimler nesillerarası yük ve fayda miktarlarını doğrudan etkileyecek ve muhasebe denkliğinde değişimlere yol açabilecektir.²⁷

Nesillerarası mali yük aktarımının ne yönde işlediğinin belirlenmesi yaşam boyu ortalama vergi oranlarına bağlıdır. Burada yaşam boyu net vergi miktarı belli bir doğum yılında doğan bireyler için yaşam boyu ödeyeceği vergi ve ödentilerin bugünkü değerinden yaşam boyu elde edeceği net transferler ve alıntılarının çıkarılması ile bulunur. Bulunan ömür boyu net vergi ödemelerinin yaşam boyu gelire bölünmesi sonucu ise, yaşam boyu net vergi oranı (life time net tax rate) bulunur. Burada dikkat edilmesi gereken kavram vergi yansımalarıdır. Eğer verginin mükellefi üzerine salınan vergiyi çeşitli mekanizmalar yoluyla yansıtıyor ise, nesiller arası vergi yükü dağılımı değişebilecek, sonuç olarak ise, hesaplanan muhasebe dengesi farklılaşabilecektir.²⁸ Aşağıdaki Tablo 1 Amerika Birleşik Devletleri için yapılmış kadın ve erkek ortalama yaşam boyu vergi oranlarını göstermektedir.²⁹

Tablo 1. ABD’de Tahmini Yaşam Boyu Net Vergi Oranları

Neslin Doğum Yılı	Ömür Boyu Net Vergi Oranı (%)
1900	23,6
1910	27,0
1920	29,1
1930	30,4
1940	31,4
1950	32,6
1960	33,5
1970	34,1
1980	34,2
1990	34,2
Gelecek Nesiller	84,4

Kaynak: Daniel Shaviro, *Do Deficits Matter*, The University of Chicago Press, Chigago, 1997, s. 127.x

Tablodan çıkan en temel sonuç, henüz doğmamış olanlardan ve genç nesillerden yaşlı nesillere doğru belirli bir servet transferinin vergi oranlarının artışı şeklinde gerçekleştirilmiştir. 21. yüzyılda doğacak nesiller ise, % 80 'leri bulan bir vergi yükünü taşımak zorunda kalacaklardır.

Amerika Birleşik Devletleri’nde 1991 yılı temel alınarak beşer yıl ara ile yaş grupları itibarıyla net ödeme ve alıntılara bakıldığında erkekler için 60 yaşına, kadınlar için ise 50 yaşına kadarki grupların yaşam boyu yaptıkları ödemelerin kendilerine sağlanan menfaatlardan daha büyük olduğu gözlenmektedir. Bu yaş gruplarının üstündeki yaşlarda bulunan kimseler içinse menfaatlerin ödemelerden fazla olduğu gözlenmektedir. Özellikle 20-30 yaş grubunun menfaatleri aşan ödemeleri 200.000 doları bulmaktadır. Cinsiyet bakımından bir inceleme yapıldığında ise, kadınların hem gelirlerinin erkeklere göre daha düşük hem de ortalama yaşam sürelerinin erkeklerden

daha uzun olması nedeniyle kadınlarda net ödemelerin 50 yaşına kadar erkeklere göre daha düşük, 50 yaşından sonra daha yüksek olduğu görülmektedir.³⁰ Aşağıdaki Tablo 2'de bu trend rahatlıkla gözlenebilmektedir.³¹ Burada da, ömür boyu net vergi oranlarında gözlenen daha doğmamış ve genç nesillerden yaşlı nesillere doğru meydana gelen servet transferi ortaya konmaktadır. 2000 yılından sonra doğacak nesiller de, burada net ödeyici konumlarını muhafaza etmektedir. Bu konuda 1993 yılını baz alarak İsveç, Norveç, İtalya ve Almanya'yı da kapsayan diğer bir incelemede nesilerarası dengesizliğin ülkeden ülkeye değişmekle birlikte gelecekteki nesillerin bugünkü nesillere nazaran daha fazla net vergi ödeyeceklerini ortaya koymaktadır. İsveç, Norveç ve Almanya için bu oran ortalama % 20-50 arasında değişirken, İtalya'da ortalama % 500'leri aşmaktadır.³²

Tablo 2. Nesil Temelli Muhasebe Hesaplamalarına Göre Bugünden Geleceğe Yapılan Net Ödeme Veya Alımların Net Bugünkü Değeri (Bin Dolar)

1991 Yılında Nesilin Yaşı	ORTALAMA NET ÖDEME VEYA ALINTI	
	Erkekler İçin	Kadınlar İçin
0	78,9	39,5
5	99,7	48,7
10	125,0	59,4
15	157,2	72,4
20	187,1	84,0
25	204,0	86,4
30	205,5	81,1
35	198,8	71,9
40	180,1	55,3
45	145,1	29,5
50	97,2	-2,2
55	38,9	-39,5
60	-23,0	-80,8
65	-74,0	-112,5
70	-80,7	-110,6
75	-75,5	-100,6
80	-61,1	-83,3
85	-47,2	-65,6
90	3,5	-9,8
Gelecek Nesiller	166,5	83,4

Kaynak: Alan Auerbach, Jagadeesh Gokhale, Laurence Kotlikoff, "Generational Accounts: A Meaningful Way to Evaluate Fiscal Policy" **Journal of Political Perspectives**, Vol: 8, 1994, s. 80'den Aktaran Daniel Shaviro, a.g.e., s. 125.

Olaya tasarruf-tüketim kararları açısından bakıldığında ise; yaşlı nesile yapılan aktarımlar, bu neslin tüketim harcamalarının yükselmesine buna karşın tasarruf harcamalarının düşmesine yol açmaktadır. Sonuçta zamanlararası bütçe kısıtı altında gerek kamu kesimi açıklarının, gerekse nesillerarası ödenti ve alıntıların adil dağılımının sağlanması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bu zorunluluğu yerine getirmek için çeşitli çözüm önerileri sunulabilir. Bunlardan birisi, vergi sisteminin içerisinde ağırlığın gelir vergisinden tüketim ve satış vergilerine kaydırılmasıdır.³³ Yaşlı neslin tüketimlerinin genç nesle göre fazla olduğu koşulu altında genç neslin taşıdığı dezavantaj bertaraf edilebilecektir. Diğer bir öneri ise, hızlandırılmış amortisman ve yatırımlara sağlanan vergi teşviki yoluyla yaşlı nesile aktarılması söz konusu olan gelirin genç nesilde bırakılmasıdır. Böylelikle genç nesil üzerindeki net yük hafifletilmek suretiyle denge sağlanmaya çalışılabilir.³⁴

Nesil temelli muhasebe tekniği yardımıyla yaşlı ve genç nesillerarası mali yükü dengeleyici politikalar, cari durumu sürdürmenin kendi çıkarlarına daha uygun düşeceğini düşünen organize olmuş oy sahibi yaşlı bireyler tarafından engellenme durumunda olsa bile rasyonel beklentilere sahip bireyler olduğu varsayımı altında bu dengeleyici politikaların uygulanabilme imkanı bulabileceği düşünülebilir.³⁵

Mali yükün nesillerarası aktarımı, bugünkü neslin vergi ödeyen bireyinin ve gelecekte vergi ödeyecek neslin gelir düzeyine bağlı olarak, nesillerarası gelir dağılımını bozucu veya düzeltici etki yapabilir.³⁶ Eğer kamu açığı borçlanma yoluyla bugünkü neslin vergi ödeyen fakir bireyinden gelecekte vergi ödeyecek neslin zengin bireyine aktarılıyor ise, nesillerarası adil gelir dağılımını sağlamaya yardımcı olabilir. Aksi durumda ise, nesillerarası gelir dağılımını daha da bozulmuş olur.

4. EISNER YAKLAŞIMI

Eisner'e göre standart neoklasik argümanın ortaya koyduğu "bütün üretim faktörlerinin tam istihdam dengesinde olduğu ve piyasaların temizlendiği" yaklaşımı geçerli değildir. Bu çerçevede keynesyen temelli işsizliğin olduğu ileri sürülebilir. Ayrıca bugünkü tüketim ile gelecekteki tüketim arasında negatif yönlü bir ödünleşme (trade-off) olduğuna dair önerme de Eisner tarafından kabul edilmez. Eisner'a göre vergi indirimleri yardımıyla hem cari tüketimin artırılması hem de daha yüksek yatırım düzeyine ulaşarak gelecekteki üretimin yükseltilmesi söz konusu olabilmektedir.³⁷ Sonuçta keynesyen iktisadın temel öngörülerinin Eisner tarafından paylaşıldığı söylenebilir.

Bu yaklaşım temelde kamu açıklarının nasıl hesaplanması gerektiği üzerine yoğunlaşır. Yaklaşımın ana eleştirisi, yıllık bazda yapılan kamu açığı hesaplamalarının açık kavramının gerçek anlamını yansıtmakta yetersiz kaldığına dairdir. Bu yüzden kamu açıkları hesapları, etkileri birden fazla yıla yayılan harcama ve gelir kalemleri gözönünde tutularak yapılmalıdır. Aksi halde yapılan açık hesaplamaları ve bu açıkların makro ekonomik etkilerine yönelik uygulanacak iktisat politikaları tutarsız sonuçlar verecektir.

Devletin tam anlamı ile mali durumunu ortaya koymak için gerek varlıklarının gerekse yükümlülüklerinin piyasa değerinin belirlenmesi gerekir. Bu belirleme işleminin çeşitli zorlukları mevcuttur. Bir örnek vermek gerekirse, devletin fiziki varlıklarının büyük bir kısmını askeri amaçlı araç ve teçhizat oluşturur. Bu varlıkların pek çoğunun legal piyasada alınıp satılması mümkün olmadığından değerlerini belirlemede büyük zorluklarla karşılaşmaktadır.³⁸ Böylelikle devletin net ekonomik değerinin belirlenmesi de buna bağlı olarak güçleşmektedir.

Eisner'in bakış açısına göre kamu kesimi açıklarının hesaplanmasını etkileyen en önemli faktörlerden biri dönemsellik ilkesidir. Bütçe uygulamalarının bir yıllık dönemler içerisinde yapılması ve açıkların bu dönemdeki gelir ve giderler arasındaki net farkı yansıtması; getirisi uzun dönemde sağlanabilecek harcamaların, kamu mülkiyetindeki duran varlıkların yıpranma paylarının ve kamu borçlarının enflasyon karşısındaki yıpranma paylarının hesaba katılmaması sonucunu doğurmaktadır.

Bu saptmaları tek tek ele alırsak, kamu tarafından üretilen eğitim ve sağlık harcamaları (bina ve demirbaş yatırımları hariç) cari harcama kalemleri içerisinde gözükmektedir. Gerçekte eğitim ve sağlık gibi harcamalar getirisi uzun dönemde ortaya çıkacak beşeri sermaye yatırımlarından başka bir şey değildir.³⁹ Böyle olunca dönemsellik ilkesi uyarınca bütçeye ancak kısa dönemli getirileri yansıyabileceğinden dolayı kamu açığı meydana gelecektir. Ama uzun dönemde GSMH'yi arttırıcı bir özellik taşıdığı ve bunun da vergi gelirlerine etki edeceği dikkate alınmalıdır. Ayrıca bu harcamalar, hem devletin bu yatırımlardan sağladığı getiriye, hem de piyasasının bu yatırım sonucu maliyetine katlanmadan sağladığı getiriye kaynaklık etmektedir. Böyle olunca devlet getirisinin üzerinde bir harcama ile karşı karşıya kalınmakta, bu da genel ekonomide bir açık meydana getirmese bile kamu kesiminde bir açığın oluşmasına kaynaklık etmektedir.

Çevrenin korunmasına yönelik devlet harcamaları yukarıdaki değerlendirmeye benzer bir nitelik arz etmektedir. Devletin çevre korumaya yönelik yaptığı harcamalar cari tüketim harcamaları kapsamında hesaplara yansımaya rağmen, gerçekte çevresel kaynaklara yapılan bir yatırım niteliği taşımaktadır. Bu yapılan harcamaların getirileri uzun dönemde daha yaşanılır bir çevre olarak bize geri dönecektir. Aynı zamanda devletin yaptığı çevre harcamaları özel kesimin bu konuda yapması gereken yatırımları ikame ettiğinden gayri safi yurtiçi yatırımların bir parçası olarak da algılanması gerekir. Bu yatırımlar özel kesim yerine devlet tarafından yapıldığından özel kesimin karlılığını da arttırıcı bir niteliğe sahiptir.⁴⁰

Dönemsellik ilkesine göre hesaplanan kamu kesimi finansman açıklarını, harcamaları ve/veya gelirleri cari dönemden önceye veya sonraya kaydırarak fiktif olarak azaltmak mümkün olabilmektedir. Buna birçok örnek verilebilir. Mesela cari yılda yapılması gereken ve bütçeye büyük yük getiren askeri teçhizat alımlarının ödemelerini bir sonraki yıla kaydırmak cari yıl açığının azaltacak, ama bir sonraki yıl açığını arttıracaktır. Buna benzer olarak gelecek dönemde toplanması gereken vergi gelirlerinin cari yılda mükelleflere belli bir iskonto sağlayarak tahsil edilmesi, cari yıl kamu açığını azaltacak, buna karşın gelecek dönemdeki vergi yükünü düşürecektir.

Ayrıca faiz ve ana para ödemeleri cari yılda yapılması gereken devlet borçlanmalarının konsolidasyona tabi tutulması, yine cari dönem kamu açığını azaltıp gelecek dönem kamu açığını ek faiz yükü ile birlikte yükseltecektir. Bu yüzden kamu açığı ölçümlerinde cari yıl açığından daha ziyade gelecekteki kamu gelir ve gider beklentilerini de gözönüne alan enflasyon ve faiz oranına göre yeniden düzenlenmiş kamu kesimi açığı kullanılmalıdır.⁴¹

Yazara göre, açık hesaplanmalarında karşılaşılan diğer bir sorun da kamunun sabit reel varlıklarının değerlemesinde ve üzerlerinden yıpranma payının düşülmesinde ortaya çıkar. Değerleme ve amortisman yöntemleri ağırlıklı olarak özel sektördeki sermaye muhasebesinde kullanılan yöntemler olsa bile, kamunun net reel varlığının gözönüne serilmesinde gerekli hale gelebilmektedir. Özellikle enflasyonun olduğu ülkelerde değerlendirme yöntemi daha da önem kazanmaktadır. Bu varlıkların enflasyon karşısındaki değerlendirilmesi maliye politikasının sürdürülebilirliğini belirlemektedir. Ama bu reel değerlendirilmiş varlıklar satılmadıkça pratikte gelecekteki mali politikalar üzerindeki etkisinin kısıtlı olacağı da unutulmamalıdır. Diğer taraftan sabit varlıklar üzerindeki yıpranma paylarının düşülmesi varlığın gerçek değerinin ortaya konmasında önem arz etmektedir. Bu çerçevede kamu yatırımlarının (hem reel hem de beşeri) ömür sürelerine bakılmaksızın alındığı yıl gider yazılması daha az anlamlı hale gelmektedir.⁴² Gerçekte yapılması gereken kamu yatırımlarının, uygulamada zorluk içerse de, ekonomik ömürleri hesaplanarak buna göre giderleştirilmesidir.

Günümüzde kamu gider kalemlerinin en önemlilerinden biri de hiç şüphesiz kamu borçlarının faiz ödemeleridir. Bu ödemelerin bugün ve gelecekte piyasalarda oluşacak faiz ve enflasyon oranına göre yeniden hesap edilmesi gerekmektedir.⁴³ Örnek vermek gerekirse enflasyon oranının beklenen düzeyden daha fazla yükselmesi, kamu borç yükünü ve faiz ödemelerinin reel değerini düşürecektir. Diğer taraftan piyasa faiz oranlarının yükselmesi devlet borçlarının nominal değeri sabit kalsa bile piyasa değerinin azalmasına yol açacaktır. Bahsedilen sebepler gözönüne alındığında kamu borç yükünün reel değerinin doğru olarak hesaplanması, gerek kamu açığının net değerinin ortaya çıkarılmasında, gerekse açıkların sürdürülebilirliğinin belirlenmesinde önemli bir belirleyici konuma gelmektedir.

Eisner'a göre sosyal güvenlik sisteminin yapacağı ödemeler gelecekte önemli bir açık etkisi meydana getirmez. Bunun nedeni sosyal güvenlik kesintilerinin gelecekteki servet etkisi bugünkü sosyal güvenlik politikalarının sürdürülebilirliğine bağlı olduğundan, diğer bir deyişle koşula bağlı öngörü olduğundan, bu yapıda meydana gelen bir değişim sosyal güvenlik fonlarının bir servet olarak algılanmasını engelleyebilecektir.⁴⁴ Bundan başka sosyal güvenlik fonlarının başlangıç dönemlerinde nakit fazlası vermesi, kamu açıklarını düşürücü bir yapı göstermesi de aldatıcı bir durumdur. İleriki dönemlerde bu fonlar kamuya ödeme yükümlülüğü yüklediğinden gelecekteki açıkların bugünkü değerine göre kamu açıklarını arttırabileceği bile söylenebilir.

Yazara göre yüksek işsizlik dönemlerinde kamu açıklarının da yüksek gözükmemesi, açıkların yanlış hesaplanmasından kaynaklanmaktadır. Geleneksel bir keynesyen olan Eisner, kamu açıklarının doğru hesaplanmasının istihdam eksenli talep arttırıcı politikaların doğruluğunun kanıtlanmasındaki temel verileri sağlayacağını öngörür.⁴⁵ Doğru hesaplanan kamu açıklarının düzeyi sürdürülebilir olduğundan insanların kendilerini daha zengin hissetmelerine yol açacak, bu da harcamaların artmasına ve gayri iradi işsizliğin ortadan kalmasına neden olacaktır.

Kamu açıklarının etkileri değerlendirilirken açıklarını istihdam arttırıcı etkisi gözden kaçırılmamalıdır. Çünkü istihdamın sosyal getirisi ve maliyeti bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda, özellikle resesyon dönemlerinde katlanılabilecek bir kötülük olarak algılanabilir. Bu açıkların para basma gelirleri ile finanse edilmesi devlet harcamalarının gerçek değerinden daha ucuz algılanmasını sağlayacağından dolayı talebi daha kolay arttırıp işsizliğin meydana getireceği toplumsal maliyeti düşürecektir. Eisner'a göre para basma gelirleri vergi almadan harcamaları arttırma imkanı verdiği için açık hesaplamalarından hariç tutulmaları gerekir.⁴⁶

Bu çerçevede bir değerlendirme yapıldığında kamu açıklarının vergiden ziyade borç ile finanse edilmesi eksik istihdam koşullarında çarpan etkisi vasıtasıyla talebi ve yatırımları arttıracığından milli gelir denge seviyesini yükseltecektir. Kamu borçlanması yoluyla yapılan kamu yatırımları özel yatırımlara nazaran daha az getiri ve verimliliğe sahip olsa dahi yukarıdaki koşula bağlı olarak yararlı olacaktır. Bundan başka kamu borçlanmasının gerek işlem maliyeti, gerekse ödenmeme riski özel borçlara nazaran daha düşük olduğundan cari ödenenden daha yüksek vergi yerine ikame edilebilir. Çünkü yüksek vergi yükünün vergi kaçakçılığını arttırılabileceği gözden kaçırılmamalıdır. Ayrıca borçlanma gelecekte maruz kalınacak yüksek vergi olarak da algılanmamalıdır. Çünkü insanlar aynı şekilde vergiden kaçınıp borçlanarak yükü daha sonraki dönemlere aktarabilirler. Böyle değerlendirildiğinde devlet borçlanması vergilemeye nazaran daha fazla refah arttırıcı etkiye sahiptir.⁴⁷ Bütün bunlar devlet borçlanmasına sınırsızca başvurulabileceği anlamına gelmez. Borçlanmaya başvurunun da iki ayrı kısıtından bahsedilebilir. Bunlardan birisi ekonominin tam istihdamda olmasıdır. Diğer ise, borçlanmanın ortalama bireyin çalışma güdüsünü engelleyecek şekilde servet olarak algılanmasıdır. Bu iki durumda kamu borçlanma politikası sınırlandırılmalıdır.⁴⁸ Bu keynesyen öngörüler altında büyük bütçe açıkları ile beraber yüksek işsizliğin son yirmi yıldır süre gelmesi geleneksel kamu açığı ve borçlanması hesaplarının nominal ve nakit temelli hesaplanmasında ileri gelmektedir. Dolayısıyla bu yanlış hesaplamalar, yanlış kamu harcama ve gelir politikaları uygulanmasına yol açmakta ve makro ekonomik istikrarsızlık kaynağı olmaktadır. Uygulanan miyop maliye politikalarından kurtulmak için kamu açığının sürdürülebilirliğinin yol gösterici olması beklenmelidir.

SONUÇ

Bu çalışmada kamu kesimi finansman açıkları ve makro ekonomik etkileri üzerine 1970 sonrası yapılan çalışmalar belli başlı yaklaşımlar ve isimler etrafında

incelenmiştir. Bu yaklaşımlardan en önemlisi kamusal tercih teorisi çerçevesinde Virginia okuluna mensup iktisatçılar tarafından (J. Buchanan, R. Tollison, G. Tullock v.b.) ortaya konulan temelde seçmen ve politikacı davranışlarının analizine dayanan yaklaşımdır. İkinci yaklaşım Amerikan Ulusal Ekonomik Araştırma Bürosu'nun (NBER) başkanı Martin Feldstein tarafından ortaya konulan ve sosyal güvenlik sisteminin kamu kesimi açıkları, tüketim harcamaları, ekonomik büyüme, özel tasarruf ve yatırımlar üzerindeki etkisini ve bu etkinin sonuçlarını incelemeye çalışan bir yaklaşımdır. Üçüncü yaklaşım ise, Laurence Kotlikoff tarafından sistematize edilen nesil temelli muhasebe yaklaşımıdır. Buna göre kamu kesimi finansman dengesi ele alınırken harcamaların ve vergilerin nesil içerisindeki yaş ve cinsiyet grupları temelinde nasıl dağıldığı önem taşır. Oluşan dağılım bireylerin tüketim, tasarruf, yatırım ve çalışma-boş zaman arasındaki tercihlerini etkileyebilecektir. Son yaklaşım kamu kesimi açıklarının hesaplanması üzerine yoğunlaşır. Robert Eisner'in ortaya koyduğu bu yaklaşıma göre, kamu açıklarının yanlış hesaplanması yanlış maliye politikalarının uygulanmasına yol açtığından yapılması gereken, ilk önce hastalığın doğru olarak teşhis edilmesi daha sonra bu teşhise göre tedavi uygulanmasıdır.

NOTLAR

- ¹ Paul Masson, Michael Mussa, "Long-Term Tendencies in Budget Deficits and Debt", **Budget Deficit and Debt: Issues and Options**, Federal Reserve Bank of Kansas City, 1995, s. 9-14.
- ² Kamusal tercih ekolünün bu analizi temelde birbiri ile ilişkili olarak sırasıyla şu konulardaki çalışmaların bir sentezinden oluşur: Oylama paradoksu; J. Kenneth Arrow, **Social Choice and Individual Values**, Yale University Press, New York, 1963, politikacıların tekrar seçilme güdüsü; R. David Mayhew, **Congress: The Electoral Connection**, Yale University Press, New Haven, 1974, ödenen vergiye göre devletten alınan hizmetleri maksimize etme güdüsü; Gordon Tullock, "Some Problems of Majority Voting", **Journal of Political Economy**, Vol: 67, s. 571-579, 1959, harcama yoluyla dağıtılanlarla bağlantılı olarak oy kazanma beklentisinin vergilendirme yoluyla oy kaybıyla marjda dengelenmesi; Anthony Downs, **An Economic Theory of Democracy**, Harper and Row Publications, New York, 1957.
- ³ Torsten Persson, Guido Tabellini, "Political Economics and Public Finance", **NBER Working Paper**, No: 7097, 1999, s. 43-44.
- ⁴ James Buchanan, **Liberty, Market and State**, New York University Press, New York, 1986, s. 229-236
- ⁵ William Niskanen, **Bureaucracy and Representative Government**, Aldin Publication, Chicago, 1971, s. 39'den Aktaran Daniel Shaviro, **Do Deficits Matter**, The University of Chicago Press, Chigago, 1997, s. 96
- ⁶ Alberto Allesina, Roberto Perotti, "The Political Economy of Budget Deficits", **IMF Working Paper**, No: 85, 1994, s. 22-24.

-
- ⁷ James Buchanan, Gordon Tullock, **The Calculus of Consent: The Logical Foundation of Constitutional Democracy**, University of Michigan Press, 1962.
- ⁸ Torsten Persson, Guido Tabellini, "The Size and Scope of Government: Comparative Politics With Rational Politicians", **European Economic Association Paper**, 5 October 1998, Berlin, s.1-36
- ⁹ OECD ülkeleri üzerine yapılan ampirik bir çalışma da bunu doğrulamaktadır. Bakınız Alberto Alesina, Roberto Perotti, "Fiscal Expansions and Fiscal Adjustments in OECD Countries" **NBER Working Paper**, No: 5214, 1995, s. 20-22.
- ¹⁰ Alberto Alesina, Roberto Perotti, "The Political Economy .....", s. 15-18.
- ¹¹ Alberto Alesina, Roberto Perotti, a.g.e., s. 20-21
- ¹² James Buchanan, Robert Wagner, **Democracy in Deficit: The Political Legacy of Lord Keynes**, Academic Press, New York, 1977, s. 105.
- ¹³ Martin Feldstein, "Government Deficit and Aggregate Demand", **Journal of Monetary Economics**, No: 9, 1982, ss. 13-16.
- ¹⁴ Martin Feldstein, " Perceived Wealth in Bonds and Social Security: A Comment", **Journal of Political Economy**, Vol. 84, No: 2, 1976, s. 331.
- ¹⁵ Daniel Shaviro, **Do Deficits Matter**, The University of Chicago Press, Chigago,1997, s. 79.
- ¹⁶ Torsten Persson, Guido Tabellini, "Political Economics and Public Finance", **NBER Working Paper**, No: 7097, 1999, s. 15.
- ¹⁷ Paul Masson, Michael Mussa, a.g.e., s. 50-51
- ¹⁸ **World Bank Policy Policy and Research Bulletin** "Skyrocketning Global Interest Rates on the Horizon?", July-September 1996, Vol: 7, No: 3, s. 1-4.
- ¹⁹ Daniel Shaviro, a.g.e., s. 86.
- ²⁰ Martin Feldstein, "Social Security, Induced Retirement and Aggregate Capital Accumulation", **Journal of Political Economy**, Vol: 82, No: 5, 1974, s. 905-926.
- ²¹ Laurence J. Kotlikoff, **Generational Accounting**, The Free Press, New York, 1992, s. 22.
- ²² Daniel Shaviro, a.g.e, s. 123-124.
- ²³ Laurence J. Kotlikoff, a.g.e., s. 26
- ²⁴ Robert Haveman, "Should Generational Accounting Replace Public Budgets and Deficits?", **Journal of Economic Perspectives**, Vol: 1, 1988, s. 101.
- ²⁵ Daniel Shaviro, a.g.e., s. 124
- ²⁶ Robert Haveman, a.g.e., s. 99
- ²⁷ Robert Haveman, a.g.e., s. 103-104
- ²⁸ Robert Haveman, a.g.e., s. 104
- ²⁹ Daniel Shaviro, a.g.e., s. 127

-
- ³⁰ Laurence J. Kotlikoff, a.g.e., s. 122
- ³¹ Alan Auerbach, Jagadeesh Gokhale, Laurence Kotlikoff, "Generational Accounts: A Meaningful Way to Evaluate Fiscal Policy" **Journal of Political Perspectives**, Vol: 8, 1994, s. 80.'den Aktaran Daniel Shaviro, a.g.e., s. 125
- ³² Kumiharu Shigehara "Commentary: Long-Term Tendencies in Budget Deficits and Debt", **Budget Deficit and Debt: Issues and Options**, Federal Reserve Bank of Kansas City, 1995, s. 82-83.
- ³³ Laurence J. Kotlikoff, a.g.e., s. 135.
- ³⁴ Daniel Shaviro, a.g.e., s. 126.
- ³⁵ Daniel Shaviro, a.g.e., s. 128.
- ³⁶ Laurence Ball, Gregory Mankiw, "What Do Budget Deficit Do?", **Budget Deficit and Debt: Issues and Options**, Federal Reserve Bank of Kansas City, 1995, s. 108-109.
- ³⁷ Janet H. Yellen, "Symposium on the Budget Deficit", **Journal of Economic Perspectives**, Vol: 3, No: 2, 1989, s. 19.
- ³⁸ Douglas Elmendorf W., N. Gregory Mankiw, "Government Debt", **NBER Working Paper**, No: 6470, 1998, s. 6.
- ³⁹ Robert Eisner, "Budget Deficits: Rhetoric and Reality" **Journal of Economic Perspectives**" Vol: 3, No: 2, 1989 s. 75.
- ⁴⁰ Robert Eisner, **The Misunderstood Economy**, Harvard Business School Press, Boston, 1994, s. 29.
- ⁴¹ Daniel Shaviro, a.g.e., s. 105.
- ⁴² Robert Eisner, **The Misunderstood Economy** .....s. 93-94.
- ⁴³ Robert Eisner, "Budget Deficits: Rhetoric and Reality....." s. 78.
- ⁴⁴ Daniel Shaviro, a.g.e., s. 112.
- ⁴⁵ Robert Eisner, **The Misunderstood Economy**.....s. 152.
- ⁴⁶ Daniel Shaviro, a.g.e., s. 112.
- ⁴⁷ Robert Eisner, a.g.e., s. 198-199.
- ⁴⁸ Daniel Shaviro, a.g.e., s. 108.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Alesina Alberto, Roberto Perotti, "Fiscal Expansions and Fiscal Adjustments in OECD Countries" **NBER Working Paper**, No: 5214, 1995, s. 1-38
- Allesina Alberto, Roberto Perotti, "The Political Economy of Budget Deficits", **IMF Working Paper**, No: 85, 1994, s. 1-35

-
- Ball Laurence, Gregory Mankiw, "What Do Budget Deficit Do?", **Budget Deficit and Debt: Issues and Options**, Federal Reserve Bank of Kansas City, 1995, s. 95-119
- Buchanan James, Gordon Tullock, **The Calculus of Consent: The Logical Foundation of Constitutional Democracy**, University of Michigan Press, 1962.
- Buchanan James, **Liberty, Market and State**, New York University Press, New York, 1986.
- Buchanan James, Robert Wagner, **Democracy in Deficit: The Political Legacy of Lord Keynes**, Academic Press, New York, 1977.
- Downs Anthony, **An Economic Theory of Democracy**, Harper and Row Publications, New York, 1957.
- Eisner Robert, "Budget Deficits: Rhetoric and Reality" **Journal of Economic Perspectives** Vol: 3, No: 2, 1989, s. 73-93
- Eisner Robert, **The Misunderstood Economy**, Harvard Business School Press, Boston, 1994.
- Elmendorf Douglas W., N. Gregory Mankiw, "Government Debt", **NBER Working Paper**, No: 6470, 1998, s.1-91
- Feldstein Martin, " Perceived Wealth in Bonds and Social Security: A Comment", **Journal of Political Economy**, Vol. 84, No: 2, 1976, s. 331-336
- Feldstein Martin, "Government Deficit and Aggregate Demand", **Journal of Monetary Economics**, No: 9, 1982, s. 1-20
- Feldstein Martin, "Social Security, Induced Retirement and Aggregate Capital Accumulation", **Journal of Political Economy**, Vol: 82, No: 5, 1974, s. 905-926
- Haveman Robert, "Should Generational Accounting Replace Public Budgets and Deficits?", **Journal of Economic Perspectives**, Vol: 1, 1988, s. 95-111
- Kotlikoff Laurence J., **Generational Accounting**, The Free Press, New York, 1992.
- Masson Paul, Michael Mussa, "Long-Term Tendencies in Budget Deficits and Debt", **Budget Deficit and Debt: Issues and Options**, Federal Reserve Bank of Kansas City, 1995, s. 5-94
- Persson Torsten, Guido Tabellini, "The Size and Scope of Government: Comparative Politics With Rational Politicians", **European Economic Association Paper**, 5 October 1998, Berlin, s.1-36
- Persson Torsten, Guido Tabellini, "Political Economics and Public Finance", **NBER Working Paper**, No: 7097, 1999, s. 1-129
- Shaviro Daniel, **Do Deficits Matter**, The University of Chicago Press, Chigago,1997.
- Shigehara Kumiharu "Commentary: Long-Term Tendencies in Budget Deficits and Debt", **Budget Deficit and Debt: Issues and Options**, Federal Reserve Bank of Kansas City, 1995, s. 57-87

World Bank Policy and Research Bulletin "Skyrocketing Global Interest Rates on the Horizon?", July-September 1996, Vol: 7, No: 3, s. 1-4

Yellen Janet H., "Symposium on the Budget Deficit", **Journal of Economic Perspectives**, Vol: 3, No: 2, 1989, s. 17-21